

תשובות קצרות

1. צ'ק שעבר זמנו / הרב אריאל בראלי

שאלה | שילמתי בצ'ק שאינו שלי לחשמלאי שעשה בעבורי עבודה. הוא לא הפקיד את הצ'ק במשך חצי שנה, וכעת הבנק אינו מוכן לקבל אותו. החשמלאי דורש ממני שאתן לו אמצעי תשלום חדש. יש להוסיף שבעל הצ'ק נעלם והחליף כתובת, ואין לי דרך להגיע אליו, ולכן נמצאתי 'לוקה בכפליים'.

תשובה | ישנן דעות שונות איך להתייחס לצ'ק מבחינה הלכתית - אם הוא נחשב ממש לכסף, או שהוא אפילו פחות משטר חוב, היות שהוא רק הוראת תשלום לבנק.¹ הנטייה בפוסקים היא לא להחשיב צ'ק ככסף, ולכן **אין להתייחס לצ'ק כאל פירעון החוב**.² מנגד, ישנה סברה שכבר בהסכמה לקבל את הצ'ק טמונה מחילה של בעל המקצוע על חובו (כמובן בתנאי שיהיה לו כיסוי). לפי זה אין החשמלאי יכול לדרוש את החלפת הצ'ק, כי החוב כבר הסתיים עקב מחילתו. יש לברר את משמעות העובדה שהחשמלאי קיבל אפשרות לגביית חובו והוא התמהמה, האם זו סיבה בפני עצמה להיפטר מהחוב?

בהלכות הלוואה מתואר מקרה של ערב אשר ביקש מהמלווה להזדרז בגביית חובו והוא לא עשה זאת, ובסופו של דבר הלווה הפסיד את נכסיו. למרות זאת, ההלכה היא שהאחריות נשארת על הערב, והוא חייב לשלם.³ מכאן שהרשלנות של החשמלאי בהפקדת הצ'ק אינה סיבה למחילת החוב, והיא צריכה להתברר בהלכות נזיקין.⁴ החשמלאי התרשל וגרם לנזק עקיף (גרמא), ודינו שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמיים.⁵ **לסיכום**, מצד אחד החשמלאי עדיין לא קיבל את שכרו, ומצד אחר הוא גרם נזק

1. הרב צבי יהודה בן יעקב, ספר משפטי ליעקב, ח"א סי' כא.

2. ברור שאם הצ'ק היה של האדם עצמו אז היה מחויב להחליף לחשמלאי את הצ'ק שעבר תוקפו, כי בפועל לא יצא ממנו כסף לתשלום, לעומת המקרה הנוכחי שבו בעל הצ'ק אינו נמצא.

3. שו"ע, חו"מ סי' קלא סעי' ד. ואף שכתב שו"ע 'ויש להתיישב בדבר', היינו רק מדיני הערבות שיכול לטעון כנגד הארכת הזמן שלא הסכים מראש לכך, ואף ישנו מקור נוסף שבו משתמע שמי שהתרשל בגבייה מפסיד (שם, סי' קכו סעי' ט), אין זה דומה למקרה הזה, משום שמדובר שהראה לו מעות זמינות, ושונה מצ'ק.

4. מבחינת משפטית הצ'ק תקין ואין בו פסול וניתן אף לגשת אתו להוצאה לפועל, אלא שעל פי כללי הבנקאות לא מכבדים אותו.

5. שו"ע, חו"מ סי' שפו סעי' א.

ללקוח אשר אינו יכול להפקיד את הצ'ק. לכן יש להתפשר ולשלם לחשמלאי כשליש משכרו.⁶

2. הונאה במלגה / הרב אריאל בראלי

שאלה | במכללה הכריזו על מבצע 'חבר מביא חבר', והתמריץ הוא הנחה של 30% מהשכר השנתי. פניתי לאדם שבא להירשם, ביקשתי ממנו שיצהיר שהוא בא בגללי, ואף הצעתי לו תשלום על כך. האם יש בכך בעיה?

תשובה | אומנם רשמית אתה עומד בתנאים, ולכן אפשר שאין בכך משום גזל, אבל ברור שזו לא הייתה כוונת המוסד, וניצלת את ההטבה באופן שאינו מיועד לכך. ואף שבדרך כלל אין מתחשבים בכוונות ובמחשבת הלב ו'דברים שבלב אינם דברים',⁷ מכל מקום, כאשר הכוונה ברורה לכול, יש להתחשב בה. וכן כתב הרשב"א (שו"ת ח"ג סי' תט), וזו לשונו:

ומה ששאלתם אם נדונין על פי כונת המתקנין... ומכל מקום כונות מוסכמות לכל יש והם כיתד שלא תמוט, שהכל יודעין שהתנאי ההוא או הדבר ההוא על כונה זו נעשה בלי ספק, ואף על פי שהיה באפשר לדון הלשון בהפכו. וכאותה שנינו בקדושין פרק האומר: על מנת שאראך מאתים זוז הרי זו מקודשת ויראנה, הראה על השלחן אינה מקודשת. ותני עלה: לא נתכונה זו אלא לראות משלו. ועוד שנינו שם: על מנת שאראך בית כור עפר - ואפילו הראה לה משל אחרים היה במשמע בעלמא, אפילו כן כונה זו שנתכונה היא - להראות לה משלו - היא כונה ברורה ומוסכמת שהיא מבטלת הלשון, והכונה כמפרש כן. וכן בבבא קמא (פ, א) במעשה של אותה אשה שנשבעה: כל הבא ראשון איני מחזירתו. ואפילו הכי אמרו חכמים: לא נתכונה זו אלא להגון לה. והרבה יש כיוצא באלו.

וכן נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' סא סעי' טז): 'יש מי שאומר שתנאי שאדם מתנה עם חברו' אין הולכים אחר הלשון הכתוב אלא אחר הכוונה. **לסיכום**, אין לנצל את ההטבה בניגוד לכוונת המכללה.

3. בחירת שמאי לשומה של בית / הרב אריאל בראלי

שאלה | לצורך קבלת משכנתא אני אמור להביא חוות דעת של שמאי לשווי הנכס המשועבד. הבנק הציע לי מספר אפשרויות של שמאים ורק **מתוכן** אני יכול לבחור את השמאי המתאים לי. שמעתי על שמאי העובד בבנק אחר אשר על פי רוב נותן שומה גבוהה, יותר מהמקובל. לכן אני רוצה להירשם בבנק השני, דרכם לעשות את השומה, ואח"כ לחזור לבנק המקורי אשר מחויב לקבל את השומה שהייתה בבנק האחר. האם יש בזה איסור גנבת דעת?

תשובה | אכן קיים איסור להתעניין בסחורה כאשר ברור לאדם שאינו רוצה לקנות אותה. וזו לשון ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רכח סעי' ד): 'כיצד הוא אונאת דברים לא יאמר

6. בצרוף הסברה של מחילה על החוב בשעת קבלת הצ'ק.

7. קידושין מט ע"ב.

בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו. האיסור נובע מהצער שנגרם למוכר כאשר הייתה לו מחשבה שהנה הוא הולך למכור, ולבסוף העסקה לא יוצאת אל הפועל. למרות זאת נראה שבמציאות הקיימת כיום, כאשר ישנה תחרות גדולה בין הבנקים, מותר לבנק נוסף, אף שכל כוונתך לקבל שומה גבוהה. הרי גם אם תגיד זאת מפורשות לנציג הבנק החדש, הוא יסכים לך, משום שמבחינתו יש סיכוי מסוים שהוא לבסוף יגרום לך להישאר בבנק שלו.⁸

4. הפסקת עבודתו של מורה פרטי / הרב אוריאל פריץ

שאלה | תלמיד תיכון סיכם עם מורה פרטי למתמטיקה שיתגבר אותו בשלושת החודשים לקראת הבגרות בתדירות של שני שיעורים בשבוע. לאחר שלושה שבועות התלמיד ראה שאף שהמורה מתאמץ, מצידו הוא לא מתקדם כפי שציפה, ולכן הפסיק את ההתקשרות ביניהם. המורה טוען שהוא מכיר את התחום ושזו התקדמות סבירה, והוא דורש תשלום מלא כפי שסיכמו. מי צודק?

תשובה | ראשית נבחן מה מעמד המורה. לדעת הסמ"ע⁹ ההבחנה בין פועל לקבלן תלויה בשאלה אם השכירות למלאכה או לזמן מסוים. ב'חכמת שלמה'¹⁰ כתב שאם בעל הבית שוכר את המורה ללמד שעתיים ביום, גם אם הוא לא קבע לו זמן מוגדר - עדיין יוגדר המורה כקבלן. והוא הדין בנד"ד, המורה מוגדר כקבלן. ה'שלחן ערוך'¹¹ מנה כמה עובדים שניתן לסלקם בלא התראה ובתוכם מלמד תינוקות שפשע ולא לימד או לימד טעויות. ב'פתחי חושן'¹² כתב שיש להבחין¹³ בין פועל המושכר לציבור, שהוא מוגדר כמותרה וניתן לסלקו מייד, לבין פועל פרטי שחובה קודם להתרות בו. בנידון דידן, כדי לפטר את המורה, על התלמיד להוכיח שפשע, אך לפי הנתונים הוא מודה שזו לא המציאות, ואף אם היו לו השגות מסוימות על אופן ההוראה שלו, על התלמיד הייתה חובה להתרות קודם שיפסיק את ההתקשרות ביניהם. ביחס לסיכום הממוני, ה'שלחן ערוך'¹⁴ פסק שפועלים שהתחילו בעבודתם ובעל הבית פיטר אותם, הוא חייב לשלם להם שכר פועל בטל.¹⁵ אלא שה'שלחן ערוך' מסייג דין זה למקרה שבו הפועל לא ימצא

8. עי' פתחי חושן, ח"ד עמ' תלב.

9. סמ"ע חו"מ סימן שלג ס"ק טז.

10. חכמת שלמה סימן שלג ס"ק ג.

11. שו"ע חו"מ סימן שו סעיף ח.

12. פתחי חושן הל' שכירות פרק י סעיפים ט-י.

13. ע"פ הגמ' בב"ב דף כא עמוד ב, עי' שם.

14. שו"ע חו"מ סימן שלג סעיף ב.

15. הט"ז כתב שמדובר בחצי מהסכום, אך מצאנו ברשב"א (א,תתקפז) שכתב שמפחיתים קצת, ונראה שהכול תלוי במלאכה ובמציאות, וכל מקרה לגופו. כמ"כ השו"ע (סימן שלד סעיף ד) כתב בהקשר אחר של הפסקת התקשרות שיש לשלם למלמד שכר מלא, ובביאור הגר"א (ס"ק ט) הפנה לגמ' בב"מ עז ע"א, שאם במקרה המסוים הפועלים יעדיפו לעבוד ולא לנוח, אז יש לשלם להם את מלוא הסכום. הסמ"ע, סי' שלה ס"ק ד, כתב שבמלמד משלם באופן מלא, משום שהתורה משמחת את האדם, ושנית - כיוון שמלמד רגיל ללמד כל היום, הפסקת ההוראה היא שינוי מדרך הטבע.

עתה עבודה נוספת, אך אם ימצא - המעסיק פטור מלשלם.¹⁶ ב'נתיבות המשפט'¹⁷ כתב שדין זה נכון רק בפועל, אך בקבלן שיכול לקבל בו זמנית כמה עבודות יש לשלם בכל אופן. לעומת זאת ב'מנחת פתים'¹⁸ מוכיח מהרמב"ן שלא כדבריו, ותמיד הדין תלוי בשאלה אם יכול להישכר, וסיים בצ"ע. בספר 'תהלה לדוד'¹⁹ דחה את 'נתיבות המשפט' וכתב שדבריו אינם ברורים.

לסיכום, התלמיד ישלם למורה כשכר פועל בטל,²⁰ א"כ המורה מוצא אחר ללמדו, ואז יש לקזז מהסכום שצריך לשלם לו.

5. חוות דעת מומחה / הרב אביעד תפוחי

שאלה | תובע הגיש לבית הדין חוות דעת של מומחה שהוא הזמין. הדו"ח כולל תמונות שהמומחה צילם, שמציגות את המומים שיש בבית שהתובע קנה. הדו"ח כולל גם מסקנות כיצד יש לתקן את הפגמים ומה עלות התיקון? האם בית הדין יכול להסתמך על חוות דעת זו, שהרי היא הוזמנה מטעם אחד הצדדים והוא מימן אותה?²¹

תשובה | יש לחלק את הדו"ח לשני חלקים: החלק הראשון הוא העובדות, שהן אף מצולמות, והחלק השני הוא המסקנה המעשית הנגזרת מן העובדות.

א. העובדות המצוינות בדו"ח

ביחס לעובדות, לכאורה יש להאמין למומחה, אף שהוא הוזמן מטעמו של צד אחד, שכן העובדות הן 'מילתא דעבידא לאגלויי', בפרט כשהן מצולמות.

ה'נודע ביהודה'²² עסק בשאלה של עדות שהיא 'מילתא דעבידא לאגלויי' אך יש בה חיסרון והוא שהעד נטל שכר להעיד. מבאר ה'נודע ביהודה' שאף שב'מילתא דעבידא לאגלויי' אין חשש שהעד משקר, אך מכל מקום יש לפסול אותו מצד אחר:²³

16. ע"י בפתחי חושן, פרק י הערה ד שכתב שנראה שהפועל הוא זה שצריך להוכיח שניסה ולא הצליח, אך סיים בצ"ע כשאין הכחשה. יש להוסיף שנראה שאין מחויבות לפועל להשתדל מעל ומעבר לאופן הרגיל שבו משתדלים בהקשר המסוים להשיג עבודה. במורה פרטי, נראה שיש ססומכים על כך שהם נודעים מפה לאוזן ויש שמפרסמים מודעות.

17. נתיבות המשפט, סי' שלג ס"ק ז.

18. מנחת פתים, חו"מ סיק שלג סעי' א.

19. תהלה לדוד, חו"מ סי' קמו.

20. במקרה הזה השכר יהיה קרוב לשלם (לא כתבנו שלם, משום שטעמו הראשון של הסמ"ע לא שייך לכאן, וגם ביחס לשייכות הטעם השני צ"ע).

21. ע"י עוד במאמרו המצוין והמקיף של ידידי הרב עדו רכניץ 'עדות מומחה בהלכה', ספר שערי צדק יז (תשע"ו), עמ' 309-340.

22. נודע ביהודה, מהדורא קמא, אבה"ע סי' כז.

23. יש לשים לב שבעדות אישה נטילת השכר מונעת מהעדות להיות 'מילתא דעבידא לאגלויי', שכן בעדות אישה רק האישה תלך ותחקור את דברי העד ('דייקא ומנסבא'), וכאשר יש חשש שהיא שילמה לעד כדי להעיד, אזי שוב העדות אינה בגדר 'מילתא דעבידא לאגלויי'. אבל בעדות שנוגעת לתובע ולנתבע, אף אם אחד הצדדים שילם לעד להעיד עדות שקר, אין זה מונע מהעדות להיות 'מילתא דעבידא לאגלויי', כיוון שהעד חושש לשקר שיתגלה במקרה שהצד השני יחקור את העדות ויגלה את קלונו.

אבל שייך באשה זאת פסול אחר משום נוטל שכר להעיד שזה גרע אצלי בנידון זה מנוגע דנוטל שכר להעיד אף שודאי אינו משקר מ"מ משום קנס עקרו חכמים עדותו.

יש לפסול את העדות מטעם קנס של חכמים, אף אם היא עדות 'דעבידא לאגלויי'. נראה שכוונת ה'נודע ביהודה' לומר שכיוון שהתורה מצווה על האדם להעיד בבית דין, אין לו ליטול על זה שכר, וכדברי הגמרא (בכורות כט ע"א):

הנוטל שכרו לדון דיניו בטילים... מנהני מילי אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא ראה למדתי אתכם וגו' מה אני בחנם אף אתם בחנם.

כיוון שהתורה צוותה על האדם להעיד בבי"ד, שנאמר (ויקרא ה, א) 'והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו', עליו לעשות זאת בחינם. נמצא שיש שתי סיבות לפסול הנוטל שכר להעיד: 1) קנס שקנסו חכמים על כך שלא קיים את המצווה בחינם. 2) חשש משקר. ממילא יש מקום להבחין 'במילתא דעבידא לאגלויי' בין מקרה שהתשלום היה תמורת ראיית העדות ובין מקרה שהתשלום היה בעבור מסירת העדות בפני בי"ד. הרמ"א (חו"מ סי' לד סעי' יח) פסק:

כל מי שנוטל שכר להעיד, עדותו בטלה, כמו הנוטל שכר לדון... וכל זה בעדים שכבר ראו המעשה ומחוייבים להעיד, כמו שאדם מחוייב לדון בין אדם לחבירו. אבל מי שאינו מחוייב להעיד, ונוטל שכר לילך ולראות הענין שיהיה עד, מותר (ב"י סימן כ"ח בשם רשב"א).

הרמ"א מבחין כנ"ל בין מקרה שהתשלום היה בעבור ראיית העדות ובין מקרה שהתשלום היה בעבור מסירת העדות בפני בי"ד. הסברה היא שאומנם אדם מחוייב להעיד עדות שכבר ראה, אבל אינו חייב ללכת לראות עדות. אך הש"ך מעיר שב'שלחן ערוך'²⁴ לא משמע כך, שכן נפסק שם שעדי הגט לא ייטלו מעבר לשכר בטלה אף שהם באים כדי לראות את העדות. 'נתיבות המשפט' (סי' לד, ס"ק י) מיישב קושיה זו וכותב: ולפענ"ד נראה לי שב, דהנה הא דמותר ליקח שכר לילך ולראות ושיהיה עד, נראה דאינו מותר רק בנוטל שכר משני הבעלי דינים בשוה, דמיניה מיירי כל הסעיף.

'נתיבות המשפט' מיישב שמותר ליטול שכר לראות את העדות רק כאשר את השכר משלמים שני הצדדים. הסברה היא שכאשר העד מקבל שכר מצד אחד, חוזר וניעור החשש שהוא יהיה מוטה לטובת הצד ששילם לו. אך כאשר שני הצדדים משלמים ואין חשש משקר, שוב אין בעיה שהעד ייטול שכר לבוא ולראות את העדות, כיוון שהתורה לא מצווה את האדם ללכת לראות עדות. נמצא שב'מילתא דעבידא לאגלויי' כאשר העד מקבל שכר לראות את העדות, יש להכשיר את העדות, כי אין פסול מצד 'חשש משקר' ואין פסול מצד שהיה עליו להעיד בחינם.

24. שו"ע, אבה"ע סי' קל סעי' כא.

ב. המסקנות המעשיות המצוינות בדו"ח

לאור העובדות שתוארו לעיל הסיק המומחה כיצד יש לתקן את הפגם. בית הדין אינו יכול לקבל את החלק הזה, משתי סיבות:

(1) האמינות של המומחה ביחס לחלק הראשון נובעת מכך שזה 'מילתא דעבידא לאגלוי'. אמינות זו אינה קיימת ביחס למסקנות המעשיות שהן אינן עובדות אלא עניין של שיקול הדעת.

(2) ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רלב סעי' ו) פסק:

כל שהסכימו עליו בני המדינה שהוא מום שמחזירים בו מקח זה, מחזירין. וכל שהסכימו עליו שאינו מום, ה"ז אינו מחזיר בו אלא אם פירש, שכל הנושא ונותן סתם, על מנהג המדינה הוא סומך.

לא כל חריגה מתקן מסוים נידונה כמום, אלא רק אם מקובל להתייחס אליה כמום. לכן בכל עדות מומחה יש לברר שהמטרה של המסקנות המעשיות שלו להביא את המערכת למצב המקובל בשוק, ולא מכוונות להביא את המערכת למצב אופטימלי.

לסיכום, יש להאמין לדו"ח ביחס לעובדות כפי שהן מצולמות, ואין להאמין למסקנות המעשיות.

6. פיצוי על עגמת נפש / הרב אביעד תפוחי

שאלה | האם יש בהלכה מושג של 'פיצוי על עגמת נפש'? לדוגמה, אדם ששכר מלצר והוא הגיש את האוכל כפי שסוכם עימו, אלא שעשה כן בגסות ובחוסר התחשבות באורחים ובצרכיהם, האם ניתן לנכות משכרו?

תשובה | ניתן לדון על ניכוי בתשלום במקרה של עגמת נפש משני פנים. צד ראשון הוא של נזיקין, דהיינו שמי שגרם עגמת נפש לחברו חייב לשלם לו, כי פגע בו ובייש אותו. צד שני הוא של שכירות פועלים, דהיינו שכאשר שניים כורתים חוזה ביניהם שאחד הצדדים יעשה פעולה מסוימת והוא עשה זאת באופן שגרם עגמת נפש לשני, הרי בכך הוא הפר את ההסכם. הגמרא²⁵ דנה בעגמת נפש מצד נזיקין:

המוליך חטין לטחון ולא לתתן ועשאן סובין או מורסן קמח לנחתום ואפאו פת ניפולין בהמה לטבח וניבלה חייב מפני שהוא כנושא שכר רשב"ג אומר נותן לו דמי בושתו ודמי בושת אורחיו וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר מנהג גדול היה בירושלים המוסר סעודה לחברו וקלקלה נותן לו דמי בושתו ודמי בושת אורחיו.

מדובר בגמרא במקרה שבו בעל הבית שכר שירותי הסעדה (קייטרינג) שיכינו לו אוכל לאירוע שהזמין אליו אורחים. הוא סיפק לקייטרינג מוצרי מזון גולמיים שיכין מהם את הסעודה, והקייטרינג נכשל בתפקידו וקלקל את מוצרי המזון. תנא קמא סובר שבעל הקייטרינג חייב לשלם רק בעבור מוצרי המזון שקלקל, ואילו רשב"ג סובר שהקייטרינג חייב לשלם גם בעבור הבושת שנגרמה לו בפני האורחים. ה'שלחן ערוך' פסק שאין

25. בבא בתרא צג ע"ב.

הלכה כרשב"ג,²⁶ וצריך לשלם רק בעבור הנזק שנגרם למוצרי המזון, ולא בעבור הבושת של בעל הבית. זאת משום שזה נזק עקיף, ואפילו אינו נכלל בכלל בושת, שהרי אין כאן כוונה להזיק.²⁷ למרות זאת, במקרים רבים יש מקום לנכות מהתשלום מצד דיני שכירות פועלים, שהרי כאשר אדם שוכר פועל, הוא לא משלם רק על הפעולה עצמה אלא גם על אופן השירות. הדבר נכון בפרט בזמננו, שאופי השירות הוא רכיב חשוב בשכר שאנו משלמים לנותן השירות, ואדם מוכן לשלם יותר כדי לקבל שירות אדיב ונעים. לכן אם הייתה חריגה משמעותית, יש לדון שההסכם בין הצדדים בטל והמשכיר חייב לשלם לשוכר כפי שנהנה, כפי שפוסק ה'שלחן ערוך' בכמה מקרים.²⁸ לכן בנידון דידן יש לבי"ד לבדוק אם התנהגות המלצר חרגה מהמקובל חריגה של ממש, ואם יתברר שאכן כך, אזי מוגדר שההסכם הופר, ואז יש לשלם למלצר רק כפי שאדם היה מוכן לשלם בעבור מלצר שנוהג בגסות.

7. מסר מידע שקיבל ממתווך לאחרים, ונסגרה עסקה / משפטי ארץ

שאלה | בעל בית שכר שירותי מתווך למכור את דירתו, והמתווך הציג את הבית ללקוחות רבים. אחד מהלקוחות העביר את המידע על הבית לחברו, החבר יצר קשר ישיר - ללא המתווך - עם בעל הבית ורכש אותו. האם המתווך זכאי לדמי תיווך **מהמוכר** כיוון שהלקוח הגיע בעקיפין מחמת המתווך?

תשובה | אסור היה לקונה למסור את המידע לאחרים ולפגוע ברווחיו של המתווך, וקא פסיק ליה לחיותיה.²⁹

א. יסוד החיוב לשלם למתווך

חיוב התשלום נובע משני מקורות: האחד, שכירות פועלים - אדם שכר מתווך או שדכן, ולכן חייב לשלם לו את השכר שנקבע.³⁰ השני - כאשר המתווך מיזמתו יזם את העסקה, ואז יסוד החיוב הוא משום 'יורד לשדה חברו'³¹ ונהנה. הרב אשר וייס שליט"א³² סובר שיסוד חובת התשלום למתווך הוא רק כתוצאה מהאופן השני, והצעה שהציע המתווך

26. שו"ע, חו"מ סי' שו סעי' ד.

27. עיין הגהות מצפה איתן וגידולי שמואל על הגמרא הנ"ל.

28. שו"ע, חו"מ הלכות גזלה סימן שעה, סעיף א. שו"ע, חו"מ סימן שלב, סעיף א. ושו"ע סימן שי סעיף ב ברמ"א. למדנו מכאן שכאשר אין הסכם בין הצדדים (או מחמת שמעולם לא נחתם או מחמת שלא קיים במלואו), אזי צריך לשלם כפי מה שנהנה.

29. ב"ב כא ע"ב.

30. פתחי חושן, פרק יד הערה א, ובמקורות המובאים שם.

31. תשובת מהר"ם מרוטנברג, הובאה ע"י מרדכי, בבא מציעא סי' שמו; ביאור הגר"א, לשו"ע חו"מ סי' פז ס"ק ק"ז.

32. שו"ת מנחת אשר, ח"ב סי' ק"ט.

מעצמו מחייבת בתשלום כיוון שאנו סהדי שהמוכר היה משלם למתווך על הצעה זו. לדעתו, אין כלל מקום לחייב מדין 'נהנה', כיוון שזה כעין גרמא ולא הנאה ממשית המחייבת בתשלום. זאת ועוד, אפילו אם היה תנאי בהסכם התיווך שהלקוח מתחייב לשלם דמי תיווך אפילו אם אחרים יקנו על ידו, כוונת התנאי הייתה למנוע מצב של קנוניה שבו אדם יבקש מחברו לקנות בשבילו כדי להשתמט מלשלם למתווך, או כדי שלא יתווך לאחרים, ונמצא מרוויח מטרחתו של המתווך ועושה סחורה בפרתו של חברו.³³

ב. השלכות מיסוד דין תיווך למידע שהגיע בעקיפין

אם המידע הגיע בעקיפין, מצד דיני שכירות פועלים פטור מתשלום, כיוון שרק כשיש קשרי עבודה בין המעסיק והמתווך יש חובת תשלום, אבל אם אין זו עבודה ישירה כי לא עליה סוכם השכר אלא זה מידע שהתגלגל, אין זה חלק מהסכם התיווך. ואכן, המנחת אשר פטר את הלקוח הראשון מתשלום למתווך, ובשיחה טלפונית שקיימתי עימו אמר שגם המוכר פטור. אך מצד דיני 'נהנה', ניתן היה לומר שגם הנאה עקיפה שנבעה מהמתווך מחייבת בתשלום. ואולם יותר נראה לומר שלא זה המידע שממנו נהנה המוכר, כי הגיע לקוח אחר, ולכן נראה לומר שלא יהיה פה גם דין 'נהנה'.

ג. חוק המתווכים

בית דין 'ארץ חמדה גזית' דן בכמה מקרים בחוק המתווכים ותקפותו לעניין דין תורה.³⁴ לפי החוק לא יגיע למתווך תשלום אם המתווך לא היה הגורם היעיל שגרם לסגירת העסקה.³⁵ לפי פס"ד אלו עולה שהמתווך לא יקבל תשלום.

מסקנה

בין לפי הגישה הראשונה ובין לפי הגישה השנייה, אם המידע נמסר בתום לב, אין חובה לשלם דמי תיווך, אך אם הייתה עורמה - יש מקום לחייב.

8. תאונת דרכים כאשר הרכב המזיק עצר לגמרי / משפטי ארץ

שאלה | עמדתי ברמזור אדום ורציתי לפנות שמאלה. הרמזור המיועד לנוסעים ישר התחלף לירוק. נדמה היה לי שהירוק מכוון גם לכיוון נסיעתי, פניתי שמאלה והתנגשתי ברכב שנסע בכיוון הנגדי. בזמן התאונה עצרתי לגמרי. האם אני נחשב כבור ואני פטור מלשלם כי 'בור ולא אדם חמור ולא כלים',³⁶ או שאני נחשב כאדם המזיק?

33. המנחת אשר הפנה לשו"ת אבני נזר סי' לו. אומנם לענ"ד אין משם ראייה, כי האבני נזר כתב במפורש לחלק בין דירה ובין אישה, ובנוסף פטר רק את צד האישה ולא את צד הבחור, ומ"מ לא עליו הסתמך הרב וייס אלא על הסברה.

34. ראה באתר 'דין תורה': <http://dintora.org> / בפסקי הדין הבאים: 69062, 70003, 72059, 72061, 73131, 74021.

35. חוק המתווכים סעיף 14 (ש)3.

36. בבא קמא כח ע"ב.

תשובה | אפילו אם בלמת לגמרי, עדיין זה נחשב אדם המזיק. בשו"ת 'עטרת דבורה'³⁷ הביא ראייה שבמקרה זה נחשב אדם המזיק, במשנה בבא קמא³⁸ איתא:

היה בעל הקורה ראשון ובעל חבית אחרון, נשברה חבית בקורה - פטור בעל הקורה ואם עמד בעל קורה - חייב.

מדוע מחייבים אדם שנשא קורה ועמד במקומו וחברו נתקל בו, הרי ברגע שנעמד, האדם הופך להיות בור? ה'נימוקי יוסף'³⁹ הסביר ש'היכא דקאי אנפשיה לאו תולדה דבור היא אלא כמאן דאזקיה בידים דמי', כלומר אם האדם עומד במקומו, יש לו דין של אדם המזיק משום שהוא שולט במעשיו, ואדם ייחשב בור רק אם הוא כבר לא שולט במעשיו. מכאן שאפילו אם עצרת לחלוטין, עדיין דינך כאדם המזיק, ואתה חייב.

9. תשלום בעבור ימי חופשה / משפטי ארץ

שאלה | אני עובדת בעמותה כמעט שנתיים. בריאיון העבודה נאמר לי כי החופשות של מקום העבודה - אלו גם החופשות שלי, וכך אכן היה בשנה הראשונה לעבודתי. לאחר שנה וחודשיים נאמר לי בעל פה כי מאותה שנה והלאה ימי החופשה שלי יהיו לפי ימי חופשה מצטברים, בהחלטת המנהלת הארצית. האם מדובר בהרעת תנאים? האם היא מחויבת לשלם לי את החופשות כמו שנאמר לי בריאיון העבודה?

תשובה | בשאלה זו חסרים כמה נתונים. האחד, מהו משך חוזה העבודה? האם מדובר בחוזה עבודה המוגבל בזמן או בשאינו מוגבל בזמן? לצורך העניין נניח כי מדובר בחוזה שאינו מוגבל בזמן (התשובה תהיה נכונה גם לחוזה המוגבל בזמן, במידה והמעסיק מבקש לשנות את תנאי ההעסקה **בתוך** תקופת ההעסקה). השני, האם תנאי העבודה ההתחלתיים סוכמו עם העובדת במפורש, או שכך היא הבינה? האם הסיכום נעשה **ברשות ובסמכות**, או שהנהלה המקומית סיכמה על דעתה מבלי לקבל את הסכמת העמותה? לצורך העניין נניח כי מדובר בסיכום מפורש שנעשה ברשות ובסמכות, וכעת העמותה מבקשת לשנות את התנאים, והיא העבירה את ההנחיות החדשות להנהלה המקומית. נענה על השאלה לאור הנתונים הללו.

א. הרעת תנאים

על פי ההלכה, אחרי שהוגדרו מהות העבודה ומשך זמנה, לא יכול המעביד לשנותה אלא בהסכמת העובד. בנוגע למשך יום העבודה, הרי ששינוי זאת במשנה מפורשת:⁴⁰ השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב. מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב - אינו רשאי לכופן.

37. שו"ת עטרת דבורה, ח"ב חו"מ סי' נב, החל מעמ' 960.

38. ב"ק לא ע"ב.

39. נימוקי יוסף, דף טו ע"ב מדפי הרי"ף.

40. משנה בבא מציעא פג ע"ב.

בנוגע למהותה של העבודה, שינוי בתוספתא⁴¹ כי שינוי בדרישות מהעובד אינו אפשרי, אפילו אם השינוי נעשה לטובתו של העובד, במעבר לעבודה קלה יותר, או לעבודה דומה באותה רמת קושי, וכל שכן אם השינוי נעשה לעבודה קשה⁴² יותר:

השוכר את הפועל לחרוש לא יאמר לו בוא ונכש לנכש לא יאמר לו בא וחרוש. לחרוש בשדה זו לא יאמר לו צא וחרוש בשדה אחרת לנכש בשדה זו לא יאמר לו בא ונכש בשדה אחרת...

התוספתא אינה מגדירה במפורש מה נחשבת הרעה בתנאי העבודה, ועד כמה צריכה להיות הדרישה כבדה יותר ממה שסוכם, על מנת שהעובד יוכל להתנגד לבצעה. אולם בפוסקים מובא כי כל מידה של הכבדה, אפילו אם היא סובייקטיבית, די בה כדי להצדיק את התנגדות העובד. ניתן למצוא לכך דוגמאות בפוסקים המדברים על שינוי של רמת התלמידים בכיתה וכד' כהכבדה המצדיקה התנגדות. שינוי במספר ימי העבודה הנדרשים מהעובד הינו שינוי המחייב את הסכמתו, ולא ניתן לעשותו ללא הסכמתו. הפחתה בשכרו של העובד עקב היעדרותו מהעבודה בימי החופשה שסוכם איתו מלכתחילה אינה אלא הלנת שכר שרירותית ואסורה על פי ההלכה.

ב. התפטרות בעקבות הרעת תנאים

כמו כן בנוגע לשאלה אם מדובר בהרעת תנאים, לעניין החשבת התפטרות הנועשית בעטיה כפיטורין המזכים בפיצויי פיטורין, התשובה היא חיובית, והפוסקים מכירים בפיצויי הפיטורין אשר נקבעו בחוק כמחייבים גם על פי ההלכה.⁴³ שינוי של ממש בימי החופשה נכלל בוודאי בגדר של הרעת תנאים, ובמידה ותחליטי להתפטר, זכותך לדרוש פיצויי פיטורין מהעמותה. יש לציין כי במידה וחווה העבודה שנחתם איתך מוגבל בזמן, אזי העמותה אינה יכולה לשנותו בתוך פרק הזמן המוגדר בחוזה, אולם היא רשאית לפתוח את התנאים ולדרוש לשנותם עם סיום תקופת העבודה הקבועה בחוזה.

41. תוספתא בבא מציעא פ"ז ה"ה.
 42. למרות זאת, ישנם מקרים שבהם מותר למעביד לשנות את סוג העבודה המוטלת על העובד והם מפורטים בשו"ע, חו"מ סי' שלה סעי' א.
 43. כך פסקו הדיינים הציץ אליעזר (אב"ד), הרב עובדיה יוסף והרב קאפח בבית הדין הרבני בירושלים בשנת תש"כ, פסקי דין רבניים חלק ד פס"ד בעמ' 126. הפסק הובא גם בשו"ת ציץ אליעזר, ח"ז סי' מח קונטרס אורחות המשפטים סי' י: 'הדבר הזה של קיום מנהג כללי בארץ לשלם פצויים לפועלים ופקידים לסוגים השונים ע"ח חדש לשנה לפי המשכורת החדשית האחרונה, הוא בבחינת זיל קרי בי רב הוא ומושרש כן בארץ זה עשרות שנים באין חילוק אם הוא עובד במשרה שלימה לבין אם הוא עובד חלקי, לכן בודאי אדעתא דהכי קבלה הנתבעת את התובעת לעבודה ואינה יכולה להישמט ממילוי אחרי נוהל זה'. כך פסק גם בית הדין הרבני בת"א בשנת תשי"ט, פסקי דין רבניים חלק ג פס"ד בעמ' 272, ובית הדין הרבני בחיפה בשנת תשט"ו, פסקי דין רבניים חלק א פס"ד בעמ' 330; כ"כ בשו"ת מנחת יצחק, ח"ו סי' קסז. וראה פסקי דין - ירושלים (דיני ממונות ובירורי יהדות ג עמ' קצא), שם ביה"ד מדקדק בלשון החוק כדי לחשב את שיעור הפיצויים. וראה בשו"ת תשובות והנהגות, של הרב שטרנבוך כרך ה סי' שסג, הקובע כי יש לקבל את חוק פיצויי הפיטורין ככתבו וכלשונו - 'בפיצויי פיטורין שיעיקר חיובם אינו מדין תורה אלא מצד מנהג המדינה וקי"ל שכירות פועלים הכל כמנהג המדינה, היינו דוקא מה שכתוב במפורש בחוק כהסדר לפיצויים, והשוכר את הפועל שניהם מקבלים על עצמם את מנהג המדינה'.

מסקנה

1. במידה והמעסיק או מי שהוסמך בשמו לקבל עובדים לעבודה סיכם עם העובדת על מידה מסוימת של ימי חופשה, לא ניתן להפחית מהם ללא הסכמת העובדת, ולא ניתן לדרוש מהעובדת לעבוד בימי החופשה שסוכמו עימה.
2. הפחתה בשכרה של העובדת עקב היעדרותה מהעבודה בימי החופשה שסוכמו איתה מלכתחילה אינה אלא הלנת שכר שרירותית ואסורה על פי ההלכה.
3. עובדת שנאלצה להתפטר עקב דרישה זו, דינה כמפוטרת, והיא זכאית לקבל את פיצויי הפיטורין המגיעים לה על פי החוק, אותו מקבלת גם ההלכה.

10. שינוי מדיניות של ועד הבית / משפטי ארץ

שאלה | בבניין שגרתי בו הייתה מדיניות לא לשלם את מיסי ועד הבית כאשר הדירה ריקה לתקופת זמן ממושכת. אחת הדיירות טסה לעיתים קרובות לתקופות ממושכות, ובתקופות אלו לא שילמה את מיסי ועד הבית. האם מותר לוועד לשנות מדיניות זו פתאום, ללא הודעה וללא אסיפת דיירים?

תשובה | א. מה דין התשלומים על דירה ריקה?

בספר 'דיני הבית המשותף'⁴⁴ כתב שהדייר חייב בכל התשלומים לוועד הבית הנוגעים לתחזוקת הרכוש המשותף, ופטור מתשלום הנוגע למידת ההנאה של הדיירים, אך כיוון שקשה לערוך חשבון מדויק על כך, יש מקום לקזז מהדייר סכום מסוים, ולהגיע להסכמות בנוגע לכך.⁴⁵ עפ"י חוק המקרקעין⁴⁶ כל מי שהוא בעלים של דירה בבניין, ישלם בגינה את כל תשלומי הוועד, גם אם אינו גר בדירה. לכן, אם הדיירים שבאו לבניין חתמו בחוזה שהבניין יתנהל עפ"י התקנון המצוי, שהקובע לגביו הוא חוק המקרקעין, הרי ברור שזה יחול לגביהם. לכתחילה כתב בספר 'דיני ממונות'⁴⁷ שיש מנהגים שונים בנוגע לסכום הקיזוז: יש כאלו שמקזזים עשרה אחוזים מסכום מיסי הוועד, יש כאלו שמגיעים לפשרה על סכום בגובה 50 אחוז, וכדי למנוע מריבות בין השכנים, המליץ ששיעור התשלום ייקבע במפורש בתקנון של הבית.

ב. שינוי מדיניות באמצע התקופה

מדברים אלו עולה שהימנעותו של ועד הבית מגביית תשלומים עד היום על דירות ריקות הייתה הנהגה **לפנים משורת הדין**, ואין לחייב את הוועד להמשיך הלאה במדיניות זו. אומנם שינוי המדיניות יחול מכאן ולהבא ולא למפרע, ונראה שיש מנהג ששינוי המדיניות מתבצע לאחר הודעה לדיירים. לכן, במקרה שלך, על ועד הבית לפרסם את שינוי המדיניות, ומרגע הפרסום השינוי חל, ואין צורך באסיפת דיירים. אם רוצים להסדיר

44. ס' דיני הבית המשותף, עמ' 89-93.

45. ע"פ שו"ע, חו"מ ס"י קסג סעי' ב-ג.

46. חוק המקרקעין, תשכ"ט 1969.

47. ספר דיני ממונות, ח"ב עמ' שנב.

את עניין התשלומים על דירות ריקות ולקבוע את המדיניות כחלק מהתקנון, צריך לכנס אסיפת דיירים.

11. איסור ריבית בהצמדה למדד / משפטי ארץ

שאלה | האם יש בעיה בתשלומים הצמודים למדד? רכשתי בית במחיר למשתכן, והתשלומים צמודים למדד, ולכן אני צריך לשלם מחיר גבוה יותר ממה שהייתי צריך לשלם בתחילה בעקבות ההצמדה.

תשובה | למרות שאיסור ריבית חל מדאורייתא על הלוואה, חכמים הרחיבו את האיסור והחילו אותו גם על חלק מעסקאות המכר, שבהן התשלום לא נעשה בו זמנית עם העברת הבעלות על המוצר. במקרים אלו הצדדים עשויים לדרוש זה מזה תמורה בגין עיכוב התשלום או הקדמתו, תמורה שרואים חכמים כריבית. במקרים אלו התמורה מגולמת במחיר המוצר. לדוגמה, כאשר אדם קונה דירה במחיר של מיליון ₪, וזמן מסירת הדירה הוא בעוד שנתיים, והקבלן מעמיד בפניו את האפשרות לשלם כעת מחצית מהסכום בתמורה להנחה של 10000 ₪ במחיר הדירה, ההלכה תראה את התשלום המוקדם כהלוואה שנותן הקונה למוכר למשך שנתיים ובתמורה לכך הוא מקבל ריבית בגובה ההנחה (2% לשנתיים).⁴⁸ דוגמה הפוכה, כאשר אדם קונה דירה במחיר של מיליון ₪, וזמן מסירת הדירה מיידי, והקבלן מוכן לקבל מחצית מהתשלום גם בעוד שנה, אולם אז מחיר הדירה יתייקר ב-10000 ₪, ההלכה תראה את האיחור בתשלום כהלוואה שנותן המוכר לקונה למשך שנה ובתמורה הוא מקבל ריבית בגובה ההתייקרות (2% לשנה).⁴⁹ כמו כן, ריבית עשויה להיווצר גם בלי קשר ישיר למכר או הלוואה, וזאת בעקבות הפיכה של חובת תשלום מסוים לחוב. לדוגמה: כאשר בחוזה מופיע כי במידה והתשלום לא ישולם בזמן שנקבע (בלי קשר למועד מסירת הדירה), הוא יישא ריבית (והצמדה) בשיעור מסוים. במקרה זה התשלום שהיה אמור להתקבל בתאריך מסוים הופך באותו יום לחוב כספי נושא ריבית שנאסר כמו הלוואה נושאת ריבית.⁵⁰

דוגמה הפוכה: כאשר בחוזה מופיע כי איחור במסירת הדירה יחייב את המוכר בקנס וקנס זה נושא ריבית (והצמדה). בקנס כשלעצמו אין בעיה של ריבית⁵¹ (שכן האדם התחייב בו בגין פעולה שביצע או שלא ביצע), אולם החל מהרגע שבו הקבלן התחייב בקנס, הקנס הפך לחוב נושא ריבית, וזו אסורה באיסור ריבית. מכיוון שעסקת מכירת דירה עשויה לכלול חלק מהמקרים שפורטו לעיל, ולעיתים את כולם, רצוי מאוד לדאוג לכתחילה לחתימה על 'היתר עסקא' לפני כל מכירת דירה.⁵² גם כאשר החברה אינה

48. שו"ע, יו"ד סי' קעג סעי' ז.

49. שם, סעי' א.

50. שם, סי' קעז סעי' טז.

51. גם אם עשויה להיות בו בעיה של אסמכתא.

52. תורת ריבית, פרק יב אות ח.

חתומה על 'היתר עסקא',⁵³ ניתן לדרוש להוסיף סעיף לחוזה שבו ייכתב כי 'כל התשלומים בהסכם זה ייעשו על פי "היתר עסקא" של מדינת ישראל'. אומנם במקרה שבו הקבלן מסרב בכל תוקף לחתום 'היתר עסקא', יש להתיר לחתום על החוזה אם תנאי התשלום אינם כוללים הנחה מהמחיר המוסכם על תשלום המוקדם למסירת הדירה, או תוספת על המחיר המוסכם בעבור הסכמה לתשלום המאוחר למסירת הדירה. במידה והעסקה אינה כוללת פרטים אלו, יש להניח כי הלקוח מתכוון לשלם בזמן, והקבלן מתכוון למסור את הדירה בזמן, ולא צפוי שייווצר מצב שבו תשלום ריבית בגין איחור שאינו מוסכם בתשלום או במסירת הדירה. על כל פנים במידה ואדם חתם כבר על החוזה ובגינו הוא נתבע לשלם תשלום המוגדר מדרבנן כריבית, יש מקום להתיר בדיעבד את ביצוע התשלום, שכן אם לא ישלם, הוא עלול להיתבע בערכאות ולהיקנס.⁵⁴

סיכום להלכה

א. רכישת דירה עשויה להיות כרוכה באיסור ריבית, ולפיכך יש להוסיף 'סעיף עסקה' לחוזה הרכישה או לוודא את קיומו של 'היתר עסקא' החתום על ידי הקבלן לפני חתימת החוזה.
 ב. במידה והחוזה כבר נחתם, ולקבלן אין 'היתר עסקא', הקונה אינו חייב לבטל את החוזה בשל הקנסות שבהם הוא עשוי להתחייב.
 ג. תשלום על דירה בבנייה לפי לוח תשלומים המלווה את התקדמות הבנייה וצמוד למדד תשלומות הבנייה אינו נחשב לריבית, ומותר גם ללא 'היתר עסקא'.

12. השבת אבדה בכרטיס רב קו אנונימי / משפטי ארץ

שאלה | מצאתי ברכבת כרטיס רב-קו שהיה טעון בסכום של 200 ש"ח. הכרטיס היה מסוג 'אנונימי', כלומר שאינו רשום על שם מישהו, ואין אפשרות לאתר דרך הכרטיס את בעליו. האם מאחר שמצאתי ברכבת עליי למסור אותו למחלקת אבדות? אם לא, האם מותר לי להשתמש בו?

תשובה | א. האם כרטיס רב קו אנונימי הוא דבר שאין בו סימן?

אומנם יש הבדל גדול בין כרטיס עם שם (שבוודאי יש בו סימן) לבין כרטיס אנונימי, אך נראה לי שגם כרטיס אנונימי יוגדר כדבר שיש בו סימן, כיוון שעל ידי קורא כרטיסים אפשר לדעת כמה הוא הערך הצבור בו. בהחלט ייתכן שברשותו של המאבד קיים עדיין פלט הנייר מהנסיעה האחרונה ובו מודפסת היתרה של הערך הצבור. הדבר אינו גרוע ממה שנאמר במסכת בבא מציעא:⁵⁵

מצא כלי כסף וכלי נחושת גסטרון של אבר וכל כלי מתכות הרי זה לא יחזיר עד שיתן אות או עד שיכוין משקלותיו ומדמשקל הוי סימן מדה ומנין נמי הוי סימן.

53. לכתחילה רצוי להוסיף סעיף זה גם כאשר החברה חתומה על 'היתר עסקא' (ע"פ לבושי שרד, חידושי דינים, יו"ד סעי' עה), אלא שאז יש להשמיט את המילים 'של בנק ישראל' ובמקומן לכתוב 'של החברה'.

54. תורת ריבית, פ"ב סעי' כט, על פי שו"ת מהרש"ג, ב, סי רלה.

55. ב"מ כג ע"ב.

וכן נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רסב סעי' טז):
 המוצא מחטים וצינורות ומסמרים וכיוצא בהם, מצאם אחת אחת הרי אלו שלו,
 שנים שנים או יותר חייב להכריז שמנין סימן.

ב. האם אפשר לתלות בכך שהמאבד התייאש כי הרכבת היא מקום המוני?

במסכת בבא מציעא⁵⁶ הובאה דעתו של ר' שמעון בן אלעזר:
 המוצא בסרטיא ופלטיא גדולה ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי אלו שלו מפני
 שהבעלים מתיאשין מהן.

הגמרא מסופקת אם מדובר במקום שרוב נכרים מצויים שם או אפילו רוב יהודים. כמו כן
 הגמרא מסופקת אם דברי רשב"א מקובלים גם על חכמים ואם נפסק כמותם להלכה.
 ב'שלחן ערוך'⁵⁷ נפסק שרק במקום שבו רוב העוברים הם נכרים תולים שהבעלים
 התייאשו. לגבי אבדה במקום שרוב העוברים ושבים אינם שומרי תורה ומצוות כתב בספר
 'השבת אבדה כהלכה'⁵⁸ שאם ערכה מועט, פטור מלהכריז, ואם ערכה רב, חייב להכריז.

ג. קיום מצוות השבת אבדה בימינו

בדרך כלל מכריזים על מציאה בבית הכנסת באזור שבו נמצאה האבדה.⁵⁹ במקרה דנן
 אין בכך תועלת, ומסתבר שהדרך הטובה היא למסור את האבדה למחלקת אבדות, כיוון
 שבדרך כלל המאבד יפנה לשם כדי לברר מה עלה בגורל אבדתו. רצוי לפנות לשם
 מוקדם ככל האפשר, כיוון שאם המאבד ישאל ויענו לו שלא נמצא כרטיס רב קו העונה
 לתיאור שלו, הוא עלול להתייאש ולא לברר שוב.

אומנם יש הסוברים שאין למסור אבדה למחלקת אבדות, כיוון שהם אינם מקפידים
 להחזיר רק למי שמוסר סימנים כהלכה, אלא מאפשרים למאבד לחפש בעצמו ולזהות
 בין האבדות את אבדתו.⁶⁰ אולם אחרים סוברים שעדיף למסור למחלקת אבדות, כיוון
 שרוב הסיכויים הם שהמאבד יפנה לשם כדי לחפש את אבדתו ושם ימצאנה, על פני
 אפשרויות אחרות של הכרזה ופרסום שספק רב אם יגיעו אל המאבד. כמו כן הובאה
 דעת פוסקים האומרים שכל מי שנוסע באוטובוס או ברכבת עושה זאת על דעת כן
 שאם יאבד שם חפץ המוצא ימסרנו למחלקת אבדות.⁶¹

13. 'שהחיינו' על הדפסה במדפסת תלת ממד \ הרב אליעזר טויק שאלה | האם צריך לברך 'שהחיינו' על הדפסה במדפסת תלת ממד?

- 56. ב"מ כד ע"א.
- 57. שו"ע, חו"מ סי' רנט סעי' ג.
- 58. השבת אבדה כהלכה, עמ' לו.
- 59. שו"ע, חו"מ סי' רסז סעי' ג.
- 60. ראו ספר תורת האבדה, עמ' קלג.
- 61. שם; השבת אבדה כהלכה עמ' מז.

תשובה | על הדפסה שגרתית שלא הצריכה הכנה ארוכה בתוכנת התלת-ממד, ואין לך שמחה מיוחדת מהתוצאה, אין לברך. אם מדובר על הדפסה של פרויקט גדול, שיש לך שמחה מיוחדת בהדפסה שהיא סיום התהליך, הדבר תלוי במחלוקת מנהגים אם לברך על דבר חדש שאינו בגד.⁶²

14. טעינה אלוטית של מכשיר שמיעה בשבת בצורה של גרמא \ הרב אליעזר טויק שאלה | קניתי מכשיר שמיעה שנטען בהנחת המכשיר בכך ייעודי, והטעינה נעשית באלחוט באמצעות השראה. הטעינה אורכת כשלוש שעות, ולאחריה הסוללה מחזיקה מעמד כעשרים וארבע שעות. הדרך הרגילה לשימוש במכשיר היא שימוש בשעות היום וטעינה בזמן השינה. אם אשתמש בו בשבת ללא טעינה, המכשיר ייכבה באמצע השבת. האם ישנה דרך להטעין את המכשיר בשבת? קשה לי להסתדר ללא המכשיר בשבת. כמו כן, קשה לי לטעון אותו ביום שישי לפני שבת, כי אצטרך להסתדר שלוש שעות ללא המכשיר.

תשובה | יש אפשרות לסדר שעון שבת שידליק את המטען למשך שלוש שעות בלילה. יהיה עליך להניח את מכשיר השמיעה לפני שהמטען דולק, ולהוציא אותו אחרי שהמטען כבוי. דרך זו נחשבת גרמא, ובמקום צורך גדול יש מקום להתירה.⁶³ מדובר על גרמא של איסור דרבנן, כי במטען המתואר בשאלה אין חיבור של מגעים חשמליים כלל, אלא טעינה באל-חוט. לכן נראה שה'חזון איש' יודה שאין בזה איסור בונה. כמו כן, בימינו אין במכשירים אלה חוט להט, ולכן אין לחשוש למבעיר. משום כך יש עוד יותר מקום להקל בעשיית המלאכה בגרמא.⁶⁴

62. ראה שו"ע, או"ח סי' רכג סעי' ג-ד; בן איש חי, שנה ראשונה פרשת ראה א-ו; משנה ברורה סי' רכג ס"ק יג.

63. ראה שמירת שבת כהלכתה, פרק יג סעי' לג.

64. ראה מנחת שלמה, ח"א סי' י. אולי יש מקום לומר שהטעינה נחשבת מלאכת מכה בפטיש, משום שהמכשיר כשהוא בעל סוללה מרוקנת אינו שמיש, ועל ידי הטעינה הוא נעשה שמיש. ואכן בחיי אדם, כלל מד אות יט, כתב לגבי דריכת שעון קפיץ שאם השעון עדיין פועל, אסור לדורכו מדרבנן, ואם הוא שָׁבֵת, ויש צורך לחדש בו את הפעולה, האיסור הוא מדאורייתא. ולכאורה הוא הדין לענייננו (וראה במשנ"ב, סי' שלח ס"ק טו, ובמה שכתב שם בשעה"צ טו-י, ועיין בשמירת שבת כהלכתה [תש"ע] פרק כח הערה סה). אך בחזון עובדיה, שבת חלק ה עמ' שנג-שס, דן בכל זה והקל הרבה יותר מהחיי אדם. ולכאורה יש לצרף דבריו לענייננו, משום שאנו דנים בצורך גדול, ולכן יש מקום להקל גם בלי לחשוש שהמכשיר יהיה טעון חלקית כשהמטען יידלק. יש לציין שאפשר להימנע ממצב זה: אם תדאג שהסוללה תהיה טעונה חלקית בזמן תחילת הטעינה, כשהמטען יתחיל לעבוד המכשיר יהיה עדיין שמיש, ויהיה דומה לשעון קפיץ שעדיין פועל, ואז האיסור ע"פ דברי החיי אדם הוא מדרבנן. אם לא נלך בדרך זו, אכן יש מקום לומר שיש בזה גרמא של תיקון מנא, בדומה לדיון על טעינת קפיץ של שעון מכני, אך גם אז אפשר להקל לענ"ד. הערה זו היא רק לרווחא דמילתא, כדי לוודא שמדובר על גרמא של איסור דרבנן בלבד. במקום דחק גדול יש להקל אף בגרמא של איסור דאורייתא.

15. מזגני אינוורטר \ הרב מנחם פרל

שאלה: | האם זה נכון שמזגני אינוורטר רגישים יותר לשינויי טמפרטורה, ולכן אין היתר להשתמש בהם ללא התקן שבת שמנטרל את התרמוסטט?
תשובה: | אומנם מזגני אינוורטר רגישים יותר מהמזגנים שהיו בעבר, אבל לא ברמה כזו שפתיחת דלת או חלון יגרמו מייד לשינוי בפעילותם. מבחינה מסוימת מזגני אינוורטר עדיפים הלכתית על פני המזגנים הישנים. בשונה מהמזגנים הישנים, שהיו כבים ונדלקים בהתאם לטמפרטורה, מזגני אינוורטר פועלים ללא הרף, ורק משנים את עוצמת הפעולה שלהם. לכן אפשר להסתכל על ההשפעה עליהם כעל 'שינוי זרם', שדינו קל יותר מהדלקה או מכיבוי.

16. שינוי במצב של שעון שבת / הרב מנחם פרל

שאלה: | בשעוני שבת יש מתג ששולט על מצב השעון: או שהוא יהיה במצב 'שעון', כשהדלקות והכיבויים יהיו בהתאם לזיזים, או שיהיה במצב 'דלוק' שבו המכשיר המחובר לשעון יהיה דלוק כל הזמן.⁶⁵ האם מותר להסיט מתג זה בשבת ממצב 'שעון' למצב 'דלוק', בזמן שגם כך המכשיר דולק?

תשובה: | בבדיקה מדגמית של כמה שעונים ראינו שיש מפסק פנימי שנפתח ונסגר באמצעות הזיזים, והעברה ממצב 'שעון' למצב 'דלוק' כאשר המכשיר כבר דולק רק מקבעת בצורה מכנית את המפסק הפנימי. בשעונים אלו הדבר מותר, כי פעולה זו מביאה התוצאה החשמלית להארכת הזמן באמצעות שינוי מצב הזיזים. אומנם מצויים בשוק שעונים שבהם העברת המצב מ'שעון' ל'דלוק' נעשית באמצעות כיבוי והדלקה, ובהם אין לעשות זאת בשבת. יש לציין שאם מדובר בשעון שנמצא בלוח החשמל, אין להאריך את זמן ההדלקה באמצעות מתג חיצוני לשעון, שבוור בין העברת זרם דרך השעון לבין העברת זרם ישירות למכשיר, כי הוא פותח וסוגר מעגל במעבר בין מצב 'שעון' למצב 'דלוק'.

מכון המקדש

17. הפרשה מהרע על היפה בשמן זית זך / הרב עזריה אריאל

שאלה: | האם בשמן זית זך חייבים להפריש דווקא ממנו, או שמא אפשר להפריש גם משמן זית אחר?

תשובה: | מכון המקדש מכין שמן זית זך וטהור, שעלות הפקתו יקרה למדי. מאחר שהדין בזיתי שמן הוא להפריש רק לאחר גמר מלאכה, כלומר הפקת השמן, עלתה השאלה אם חובה להפריש על השמן הזך דווקא מיניה וביה, או שמא ניתן לאחר הוצאת

65. בחלקם יש גם מצב 'כבוי', שבו המכשיר יהיה כבוי כל הזמן, אך עובדה זו אינה נוגעת לשאלה.

השמן הזך להוציא מן הזיתים עוד שמן רגיל ולהפריש ממנו. האם זה בגדר 'מן הרע על היפה' שאין תורמים ממנו אפילו בזה?⁶⁶
מסתבר לענ"ד להקל משני טעמים:

1. השמן השני אינו 'רע' אלא רגיל, ואין זה 'מן הרע על היפה' אלא 'מן היפה על המשובח'. אומנם מצאנו ש'רע' ו'יפה' בעניין זה הוא יחסי, שכן אפילו כששניהם טובים לאכילה - אין להפריש מהפחות טוב על היותר טוב, כגון מייך שאינו צלול על הצלול.⁶⁷ ברם, במושגי השימוש של בני אדם לאכילה ושתייה ואפילו להדלקה לא מצאנו הקפדה על שמן זית זך דווקא, ואם כן הדרישה ההלכתית לשמן כזה במנורה אינה מגדירה את השמן שאינו זך כ'רע' בשום מובן. הדבר דומה למה שהתיר ב'דרך אמונה'⁶⁸ להפריש מאתרוגים פסולים הטובים לאכילה על אתרוגים כשרים, כי המדד הקובע טוב ורע בעניין זה הוא השימוש לאכילה. אומנם לגבי שמן כתב ה'דרך אמונה'⁶⁹ שכאשר יש שני שמנים, והאחד נקי וטוב יותר להדלקה, הרי זה 'יפה ורע', אך כנראה כוונתו כשיש בין השמנים פער ניכר שמקובל להתייחס אליו.

2. בשו"ת 'משנת יוסף'⁷⁰ נשאל כיו"ב על חיטים שנבררו באופן מיוחד ומדוקדק לצורך מצת מצווה, אם מותר להפריש עליהן מן החיטים שלא נבררו כל כך. ה'משנת יוסף' השיב להיתר, כי האיכות המיוחדת של החיטים המשובחות היא תוצאה של עבודה, ואם כן יוכל הבעלים לתבוע מהכהן את דמי העבודה על החיטים הללו, וממילא עדיף לכהן לקבל בחינם את החיטים הרגילות. הוא מדמה זאת לדברי הר"י קורקוס⁷¹ שתורמים מן החיטים על הפת, אע"פ שהפת יפה יותר, 'כי צריך לחשב לו כאן דמי הטורח וההוצאה, וכיון שכן אין כאן שבח במה שנותן לו פת'. טעם זה יפה לכאורה גם לנדון דידן. אלא שהדימוי מילתא של ה'משנת יוסף' אינו ברור לי. בחיטים התורה לא ציוותה לאפות פת ולתת לכהן, ולכן כאשר ישראל בוחר לאפות, הוא רשאי להתחשב בטרחתו ובהוצאותיו. לעומת זאת כאשר אין כאן אלא חיטים, אלא שהבעלים התאמץ לברור מהן את הטובות ביותר, סוף סוף אין כאן אלא חומר הגלם שממנו הצטווה להפריש. ואם כנים הדברים, יש מקום להסתפק כיצד לדמות בנדון דידן: מחד גיסא, לכאורה הוצאת השמן הזך איננה יצירה חדשה אלא רק חשיפה של הטוב ביותר הקיים בטבע. מאידך גיסא, אין זו צורתו הגולמית של החומר. דוגמה לשאלה הדומה לשאלה זו, שלא מצאתי דיון עליה, היא אם מותר להפריש מן הקמח על הסולת. מכל מקום, סברה זו ראויה להצטרף כסניף להיתר.

66. עכ"פ במעשר ראשון הניתן ללוי ומעשר עני הניתן לעני, כמ"ש בשו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' נב.
67. תוספתא תרומות פ"ד ה"ג, לת"ק דר' יהודה, וכ"פ הרמב"ם תרומות פ"ה הי"ח, וראה שם עוד כיו"ב בתאנים וגרוגרות וביין מבושל ושאינו מבושל.
68. דרך אמונה, הל' תרומות פ"ה ס"ק ד.
69. שם, ציון ההלכה ס"ק יט.
70. שו"ת משנת יוסף, ח"ח סי' סא.
71. מהרי"ק, הל' תרומות פ"ה הי"ח.